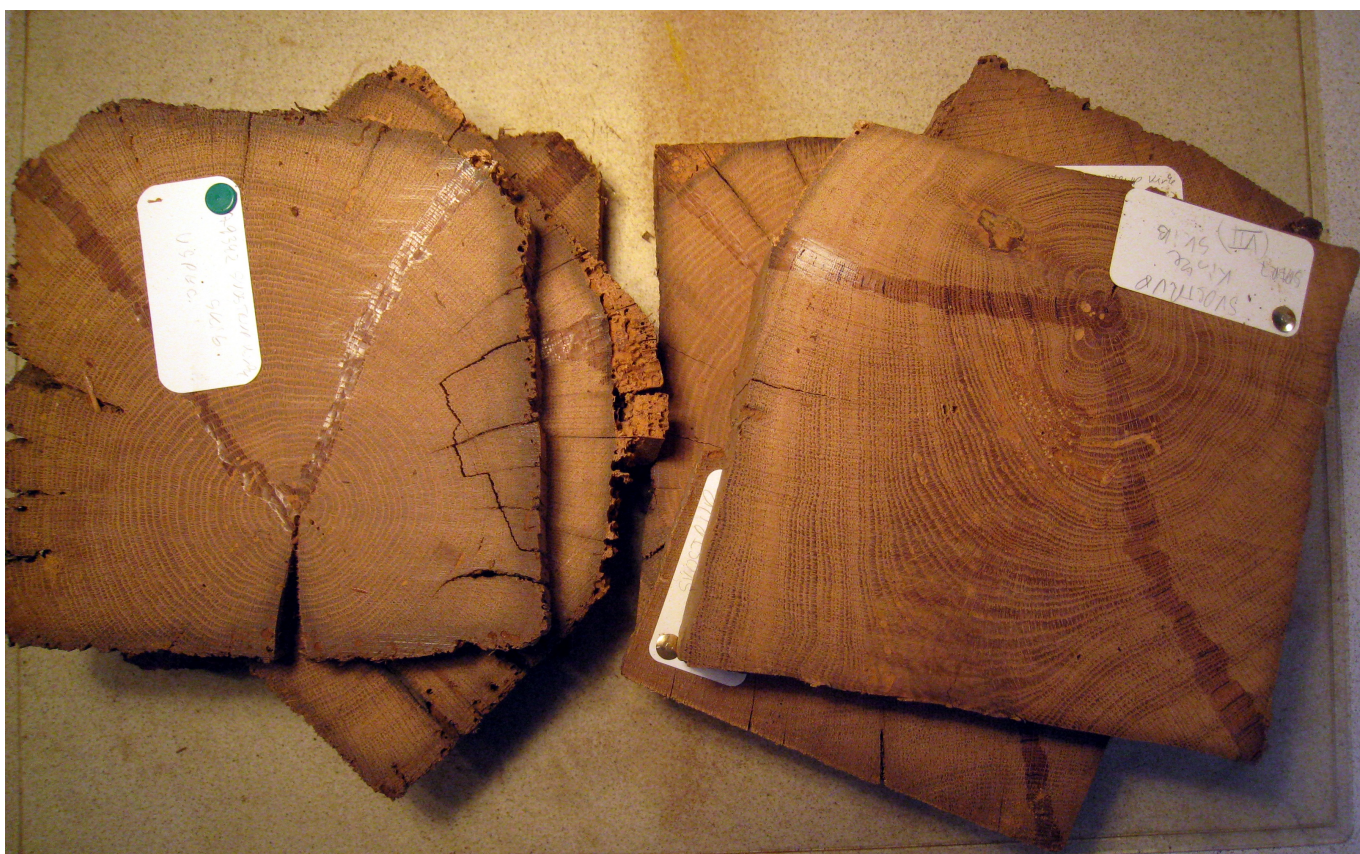

Dendrokronologisk undersøgelse af spær fra Svostrup kirke, Viborg amt

af
Orla Hylleberg Eriksen

VIBORG AMT

Svostrup kirke

13.03.10 Svostrup sogn

Undersøgelse af spær fra kirke

Koordinater: (WGS84) 56.22503°N/9.66640°E

Formål: Datering og opbygning af grundkurve.

Indsendt af Nationalmuseet, Middelalder, Renæssance og Numismatik og Menighedsrådet ved Svostrup kirke.

Indsamling af prøver: Sissel F. Plathe.

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

Rapport udarbejdet: Marts 2015.

Indsenders j.nr.

NNU j.nr. A9342

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes med henvisning til NNU rapport 23, 2015 af Orla Hylleberg Eriksen. Kontakt evt.

laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk).

Rapporten kan downloades fra hjemmesiden www.nnu.dk, (eller mirror-site nnuweb.dk) under Dendrokronologi, Rapporter.

Tagkonstruktion over kirke

Syv prøver af eg (*Quercus* sp.) er undersøgt. Seks prøver er dateret. Der er splintved bevaret på seks af prøverne. Heraf er der fuld splint på tre af prøverne. Prøverne findes som skiver. Prøverne er "uspecificerede", da deres placering i kirken ikke er nærmere angivet udover, at det er spær fra kor og skib.

Kor

Fire prøver. Alle er dateret. Undersøgelsen viser, at de daterede prøver kan deles op i tre perioder med hensyn til datering.

Ældste periode består af to prøver 61230019 og 61230029. Yngste

bevarede årring på 61230019 er dannet i 1467 - waldkante - vinterfældning.

Træet, som prøven stammer fra, er fældet i vinterhalvåret 1467/68 e.Kr.

Tolkning: Denne datering kan også gælde for 61230029.

Mellemste periode består af 61230039, som har waldkante bevaret. Det er dog ikke muligt at måle alle årringene i splintveddet, da det er ormædt. Der er målt 11 splintårringe og der er skønsmæssigt 10 årringe ud til waldkanten. Træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1563 e.Kr.

Yngste periode består af 61230049, som har waldkante bevaret. Yngste bevarede årring er dannet i 1754 - vinterfældning. Træet, som prøven stammer fra, er fældet 1754/55 e.Kr.

Årringskurverne fra tre af de daterede prøver er sammenregnet til en middelkurve (61230M01) på 193 årringe, som dækker perioden 1361-1553 e.Kr.

Skib

Tre prøver. To er dateret. De to daterede prøver stammer også fra hver sit århundrede. Yngste bevarede årring på ældste prøve (61231039) er dannet i 1452 - 3 splintårringe. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1469 e.Kr.

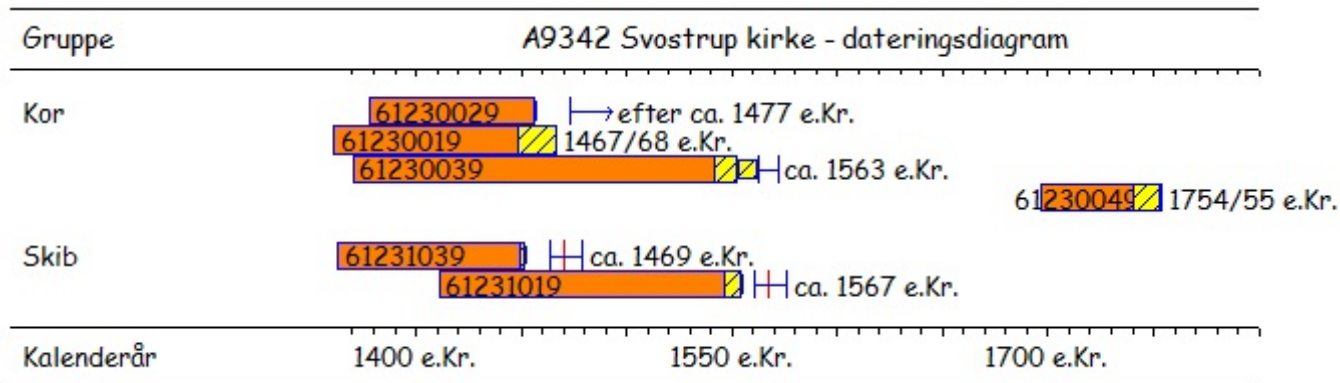
Yngste bevarede årring på yngste prøve (61231019) er dannet i 1555 - 8 splintårringe. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet i ca. 1567 e.Kr.

Årringskurverne fra de to daterede prøver er sammenregnet til en middelvej (61231M01) på 193 årringe, som dækker perioden 1363-1555 e.Kr.

De tre daterede årringskurver fra koret og de to fra skibet, er sammenregnet til en middelvej (6123M001) på 195 årringe, som dækker perioden 1361-1555 e.Kr.

A9342 Svostrup kirke - krydsdateringer med referencekurver				
	61230049	61230M01	61231M01	6123M001
Lokale kronologier				
Engum kirke, 6119m001	\	5.88	5.89	6.91
Mejrup kirke, 70280m01	\	8.49	8.71	9.80
Borbjerg kirke, 7096m001	\	7.55	7.09	8.81
Borris kirke, 70981m01	\	5.35	4.05	4.91
Stampemølle Bro, 7102m001	5.94	\	\	\
Hjerm kirke, 7105m001	\	6.60	5.48	7.02
Store kronologier				
Sjælland, 2X900001	-	4.98	4.85	5.64
Vest Danmark 01, Vest Danmark 01	7.08	5.93	5.01	6.29
Slesvig-Holsten, DM100003	-	3.48	2.61	3.26
Polen-Gdansk, PM000004	3.43	4.76	4.63	5.69
Skåne og Blekinge, SM000005	2.93	3.99	3.41	4.41
Sverige vest, SM000012	-	4.89	4.43	5.24

De lokale kronologier er medtaget, for at vise, at det undersøgte træ, som er anvendt i kirken, formentlig er af lokal oprindelse. Meget tyder på, at det område, man i første omgang har hentet træ fra også er brugt til at hente træ fra, da man ca. hundrede år senere har udskiftet tømmer i kirken.

Splintstatistikker:

Unge træer (30 - ca. 70 år): 15 [-5, +10] år.

Ældre træer (fra ca. 70 år): 20 [-5, +10] år. (anvendt her)

For *t*-værdier se Baillie & Pilcher, 1973.

A9342 Svostrup kirke - Katalog								
Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Fældning	Bem.
	Kor (uspecificerede spær)							
61230019	Spær 1 (IV - mærke)	107	ja	19 år	W vf	1361-1467	1467/68	
61230029	Spær 2	80	ja	nej	H1	1378-1457	efter ca. 1477	
61230039	Spær 3	184	5-10 cm	11 år	S10 W	1370-1553	ca. 1563	
61230049	Spær 4	58	ja	14 år	W vf	1697-1754	1754/55	
	Skib							
61231019	Spær 6 (IV - mærke)	145	4-5 cm	8 år	S1	1411-1555	efter ca. 1567	
61231029	Spær 7 (VII - mærke)	129	ja	3 år	S1		ikke dateret	
61231039	Spær (uspecificeret)	90	ja	3 år	S1	1363-1452	ca. 1469	

Tegnforklaring: B - bark, W - waldkante (barkring), vf - vinterfældning, sf - sommerfældning, Hx - Heartwood (kerneved) x = antal, Sx - Sapwood (splintved) x = antal, Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint, H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse.

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanerne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaner. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekompleks (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetræskronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspænd, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen,

dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådangreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen, uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en “splintstatistik” udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at “modne” egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.: Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

